

EL FIL DE LA VIDA EN LA CULTURA IBÈRICA

Manuel Civera i Gómez

EL FIL COM A METÀFORA DE LA VIDA

El fil com a metàfora de la vida formava part de la mitologia grega mil anys a.n.e. Segons Hesíode (segle VIII aE) les *moires* en la primera generació divina de la mitologia grega eren filles de Nix (la Nit). La paraula *moira* significa part o fase i és per això que són considerades la triple diosa Lluna (nova, plena i vella). Certament a les *moires* se'ls atribueixen altres genealogies com la que les considera filles de Zeus i de Temis i germanes de les Hores i d'Ananké. Les moires eren les deesses que regien el començament de la vida, la sort al llarg de la vida i la mort de cada persona. Eren imaginades com a tres filadores sempre vestides de blanc i ancianes quasi sempre: Cloto era la més jove, la que presencia el naixement i a partir del tercer dia controla la fusaiola i fila el fil de la vida. La mitjana, Làquesis, disposa de la vara i amida el fil de la vida de cada persona i alerta de quan ha de ser tallat el fil, la vida. La major, Àtrapos, disposava de les tisores d'or i era l'encarregada de tallar el fil de la vida de cada persona, provocant *ipso facto* la mort. El mite de fil de la vida es concebia com una llei irrevocable, el destí, que ni els déus podien desobeir sense posar en perill l'ordre de l'univers.¹

¹ Graves, Robert (1985): *Los mitos griegos*, II, pp.10-11. Alianza Editorial.

En la mitologia romana, hereva de la grega, les *moires* foren anomenades *parques*. Com aquelles eren les divinitats protectores de la gestació i del naixement, de la vida i de la mort. Els atribuïren la seua personalitat i funcions com a controladores del destí de les persones. Es diuen Nona, Dècima i Parca o Morta; els dos primers noms feien al·lusió als mesos que dura el part (nou i deu) i el tercer ve de la paraula *partus*, si bé contraposat a Mort. Al Fòrum de Roma les tres parques estaven representades per tres estàtues que s'anomenaven la *Tria fata*.



Inscripció llatina de Sagunt on s'esmenten les parques.

Segons Josep Corell a Sagunt s'han identificat tres inscripcions que esmenten les moires, les parques o l'hora.²

La inscripció grega retallada (JC 384) és del segle I-II:

— Reproducció: 1. [---]ας προφασι[ν---] / 2. [---]ς ρευσας πι+[---] / 3. [---] μαρτυν ση[---] / 4. [---]οτας αγνοτ[---] / 5. μοιραι κλω[---] / 6. [---]+τατου+ εξ[---] / 7. [---]ομαι ικνουμ[---] / 8. [---]σθες Μ[ο]νσα[---].

— Aproximació a la traducció: Segons Corell *προφασι* del primer vers al·ludeix al tòpic segons el qual la mort no admet excuses. En el segon vers *ρευσας* al·ludeix a la marxa de l'ànima concebuda com un flux. En el quart *αγνοτης* fa al·lusió a la sacralitat del sepulcre. L'esment de les *μοιραι*

² Corell, Josep (2002): *Inscripcions romanes del País Valencià Ia (Saguntum i el seu territori)*, 95 pp. 195-197, 285 pp. 376-378 i 357 pp. 455-456. Universitat de València, Fonts històriques valencianes.

“moires” es refereix a la tríada que presideix el destí dels mortals i precisament l’element κλω podria ser una forma del verb κλωθω “filar”. Els dos versos finals són l’epitafi poètic en els quals el poeta s’adreça a la musa.

— Inscripció funerària llatina de Marc Acili Fontà (JC 95) és de principi del s. I:

Reproducció: *M. Acilius L(uci). F(ilius). Fontanus. Cripuit · nobeis · unde · vicensumus · annvs · ingressvn · ivenem · militiam · copide · parcae · falluntur · Fontanus · quae · rapuerunt · cum · sit · perpetuo · fama · futura · viri.*

Traducció: “Marc Acili Fontà. Fill de Luci. L’any dinové ens va arrabassar un jove que havia mamprés amb entusiasme la milícia; però s’enganyaren les Parques que rapiren Fontà, car la seua fama restarà per sempre.

— Inscripció llatina (JC 357) de la mare a la filla afectuosíssima del s. III:

Reproducció: *[...] / [...] [...] / [mate]r (?) fil(iae) k(arissimae) f(ecit) / [ann]orum iaceo VII et [X hic tumulata] / [om]nibus abrepta hora [subito inimica] / [infel]ix etiam somno ex[spectat mea mater] / [ora videre] mei de corp[ore velle migrare] / [...] clam(n)s [...] / [... ?].*

Traducció: la mare (?) ha fet aquest monument a sa filla afectuosíssima. Ací soc soterrada, de 17 anys, arrabassada de sobte per l’hora adversa. La meua desventurada mare àdhuc en somnis espera veure el meu rostre, clamant que vol eixir del seu cos.



Inscripció grega (retallada) de Sagunt on s’esmenten les moires.

A Sagunt hagueren d’haver més inscripcions amb al·lusió a les moires o parques perquè als primers escalons de la torre de Diana, hi ha un fragment en el qual es representen unes tisores, resta que havia de pertànyer a una làpida sepulcral amb al·lusió a les tisores d’or en què la parca (Mort) tallava el fil de la vida dels humans. Caldria recuperar-la i dipositar la pedra de les tisores junt les inscripcions esmentades i les fusaioles de la zona.

En la mitologia antiga hi ha diversos relats que giren al voltant del fil com a metàfora de la vida i del teixit. Recordem els relats més coneguts:



Fragment d'estela funerària amb les tisoires d'or de les parques-moires

El fil d'Ariadna. La narració resumidament consisteix en el fet que Teseu volgué acabar amb el sacrifici de set xics i set xiques que anualment eren entregades i sacrificades al Minotaure que romania a la cova del laberint de Creta. Davant del perill que corria Teseu, la seua estimada Ariadna, a la qual gaudia del poder de les Moires, li va donar el fil el qual li permetria eixir amb vida del laberint on anava a internar-se per complir la seua missió. Teseu, seguint les instruccions d'Ariadna, entrà a la cova del laberint del Minotaure i pel camí que feia anava tendint el fil d'Ariadna. A la fi, al racó més amagat del laberint Teseu trobà el Minotaure i s'enfrontà a ell i el va matar. Després, seguint el fil que havia deixat per les galeries, tornà vencedor a l'exterior.

El sudari teixit per Penèlope. La narració resumidament diu així: Ulises, rei d'Ítaca, se n'havia anat a la guerra de Troia i al palau havia deixat la seua jove esposa Penèlope i el seu fill Telèmac. Passaven els anys i Ulises no tornava de la guerra; de manera que els prínceps del voltant d'Ítaca volgueren guanyar-se els amors de Penèlope i ella es ressaltava a admetre la mort del seu marit i a acceptar un altre varó que no fora Ulises. Passava el temps i cada dia que passava era més incomprendible la resistència de Penèlope, així que va argumentar als pretendents que estava teixint un sudari per al sogre, Laertes, i, quan l'acabara, es casaria amb el millor pretendent. Penèlope no podia fer-se a la idea de casar-se amb una altre home que no fora Ulises, de manera que el que teixia de dia ho desfeia de nit, tot per allargar els temps i fer possible que tornara Ulises.

A l'Edat Mitjana els mites s'adaptaren a la fabulació d'un món en el qual els reis i reines, els prínceps i princeses eren al corull del prestigi social. Giambattista Basile en 1634 va escriure un conte titulat Sol, Lluna i Tali, potser tenint en compte Perceforest. El 1679 el conte es va reescriure per Charles Perrault amb el nom *La bella al bosc dorment*. El 1812 els germans Grimm en fan una nova versió amb el títol: *La princesa Rosa, la bella dorment*.

La Bella Dorment. Això diuen que era una jove i dolça princesa, la qual es va punxar el dit amb el fus de la filosa. Aleshores una fada malvada la condemnà a morir-se quan complira els quinze anys. La maledicció havia de fer-se efectiva, però aleshores una fada benigna se n'apiadà de la princesa i li va rebaixar la maledicció i, en volta de morir, la princesa quedaria dormida fins que fora alliberada per un amor verdader. Això ho va acometre el príncep que, assabentat del malefici, trobà la princesa a un racó del bosc i amb un bes d'amor la va despertar.

Veiem en el conte que les fades són les moires o parques. La fada bona seria la parca Làquesis i la fada dolenta seria Hora. Apreciem que Hora aprofita una part de la fusaiola, el fus, per produir la mort de la princesa. Com la maledicció de l'encanteri alterava el destí fixat per Làquesis, aquesta el reformulà i restablí l'equilibri de l'univers, converteix la mort en somni.

El mite del fil de la vida ha arribat a l'actualitat i només cal recordar el poema *La Balanguera* de Joan Alcover Maspons, el qual fou inspirat en una cançó popular mallorquina del segle XIX. El poema fou instrumentat per Amadeu Vives i el va cantar i popularitzar Maria del Mar Bonet. En 1996 música i lletra foren adoptats pel Consell Insular de Mallorca com a himne de l'illa. La lletra del poema *La balanguera* d'Alcover és la següent: "La balanguera misteriosa, / com aranya d'art subtil, / buida que buida sa filosa / de la vida treu el fil, // Com una parca bé canvia, / teixint tela per demà. / La balanguera fila, fila; / la balanguera filarà. // Com una parca bé cavila / teixint la tela per demà. / La balanguera fila, fila; / la balanguera filarà. // Girant l'ullada cap enrera / guaita ombres d'avior, / de la nova primavera / sap on s'amaga la llavor. // Sap que la soca més s'enfila / com més endins pot arrelar. / La balanguera fila, fila; / la balanguera filarà. (bis) // De tradicions i d'esperances / Tix la senyera pel jovent, / com qui fa un vel de nuviàncies, / caballeres d'or i argent. // De la infantesa qui s'enfila, / de la vellura qui se'n va? / / La balanguera fila, fila; / la balanguera filarà. (bis) //

El nom de la protagonista del poema, la balanguera, deriva segurament del galicisme bolangera (patissera o fornera), documentat també a la dita popular del Camp de Tarragona: “La bolangera té un colom que amb la cua escombra el forn”. Potser no és una casualitat que el nom de la balanguera (bolangera) que fila i fila procedisca del món de l'alimentació perquè les gramínies es cultiven des del neolític i l'obtenció del blat-farina-pa fou l'element principal de l'economia domèstica. El nom ibèric de les fusaioles, *gasda*, ens il·lustra que l'instrument principal per filar es prengué del formatge, un producte que proporcionava la ramaderia i era també bàsic per a l'alimentació. Més encara, la fusaiola o testera i el fus conformaven l'instrument que servia per filar, ben segur la primera fibra que es va filar fou la llana i seguidament les fibres vegetals. Com exposaré, l'ús de les veus *gasda-un-adaR* durant el període ibèric, entre els segles VII-I a.n.e. ens fan pegar un salt important en el coneixement de la societat ibèrica i de la llengua i de la cultura ibèrica. Si més no perquè, la metàfora del fil de la vida ha perdurat al llarg de tres mil anys.

ELS OBJECTES IBÈRICS RELACIONATS AMB EL FILAT I EL TEIXIT

La confecció de la roba ha estat un dels avanços més importants de la humanitat, no debades permet abrigar-se per evitar el fred intens sobre el cos nu, la qual cosa augmenta les capacitats de les persones a la intempèrie amb temperatures baixes; però sobretot la roba permet vestir-se i això implica aplicar la creativitat per confeccionar la roba amb qualitat tècnica i encara elaborada amb finalitats creatives valent-se de les formes, les textures i els colors. Certament la confecció de roba comporta un procés que comença amb la fabricació del fil, l'entramat dels fil porta a la creació del teixit i a la confecció dels vestits.

La llana de les ovelles fou ben segur la primera matèria prima dels ibers per confeccionar fil com corroboren els teixits egipcis i com recolza el teixit ibèric recuperat del segle II a.n.e. en un racó del Santuari rupestre de la Nariz (Moratalla, Múrcia).³ El fragment ben conservat i estudiat fa 4 per 5 cm fou filat i teixit amb llana d'*ovis aries* conserva els fils de llana fina de bona qualitat, la qual cosa suposa que fou filada després

³ Alfaro-Giner, Carmen i Ocharan Ibarra, José Ángel (2014): *In amicitia, miscel·lània d'estudis homenatge a Jordi H. Fernández*, “Fragmento de tejido ibérico (s. II aC) del Santuario Rupestre de la Nariz (Moratalla, Murcia)”, pp. 35-51. Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, Govern de les Illes Balears. Ed. Catalina Ferrando i Benjamí Costa.

d'esquilada, rentada, desenredrada i estovada. Conserva la trama i els arqueòlegs consideren que embolicava alguna cosa. Segurament estava tenyida, però encara no s'ha estudiat aquest menester. Pel voltant es recuperaren també fusaioles, punxons fusos i pondus, fet que apropa més encara el fil de la vida al ritual funerari.



Formagera utilitzada fins al segle xx, model de les fusaioles.

Les fusaioles més primitives eren codolets amb un forat per passar el fus i amb l'ús de l'argila cuita foren de ceràmica en forma cònica, bicònica o troncocònica d'uns quatre centímetres de diàmetre amb un forat al centre on s'encastava el fus (una vareta que generalment començava en punta i augmenta en diàmetre fins encastar-se en el forat de la fusaiola) de manera que la fusaiola o cap quedava baix i el fus s'allargava per la part superior. La filadora feia un poquet de fil, el pessigava entre la fusaiola i el fus, agafava la llana preparada a una mà i a pessiguets alimentava la bobina que s'anava fent a la part superior del fus. El moviment cònic de la fusaiola anava cargolant les fibres de la llana i el fil anava fent la madeixa sobre el fus.

Des d'antic els objectes que han servit per desenvolupar el procés complex de confeccionar roba han despertat l'interés dels antiquaris i més recentment dels arqueòlegs perquè en molts jaciments excavats s'han trobat fusaioles, les quals amb els fusos servien per filar, i la bastida de fusta, els pondus i els contrapesos permetien teixir. El filar i el teixir es va descobrir durant el neolític (7.000-1.800 aE), amb la formació i desenvolupament de les societats agrària i ramadera. Amb la societat ibèrica (segles VII-I aE),

filat i teixir eren tasques bàsiques en les cases de l'elit i d'això disposem de moltíssimes restes materials. Des del punt de l'Arqueologia, si tenim fusaioles, fusos i pondus és lògic que la metàfora del fil de la vida comptava amb totes les condicions perquè la gent relatara el mite. A partir de la relació comercial grega i romana és lògic que els ibers assumiren el fil com a metàfora de la vida. Les tasques de filat i de teixir s'exercia a totes les cases de l'elit i la desenvolupaven, fonamentalment per les dones als gineceus.

Com es concretava el mite i la metàfora entre els ibers?

Amb l'adopció de l'escriptura a la zona nord-oriental de la península Ibèrica en el segle v aE i II dE, les elits escrigueren sobre objectes inscripcions que reflecteixen la concepció del món sobre diferents àmbits de la vida social, també sobre els objectes que servien per filat i teixir.



Fusaiola amb inscripció reflectida: *gazda un ban Kurs*.

LES FUSAIOLLES, ELS FUSOS I ELS PONDUS AMB INSCRIPCIONS

He tingut com a documents d'estudi l'article i les reproduccions de Joan Ferrer Jané. Sobre algunes de les lectures he fet les modificacions que he considerat idònies.⁴ Hi ha una fusaiola pintada al museu de Castelló, de la qual m'han passat unes fotos; però no sóc capaç de llegir-la bé, necessitaria l'autopsia d'un expert.

1. Fusaiola de Sant Julià de Ramis, Girona (GI. 13.7).

Transcripció: $\Lambda M \times \uparrow \Upsilon \text{ I} \Upsilon \vee \Upsilon \cdot \text{H} \Phi \text{H} \text{N} \Lambda \text{H} \text{M} \Omega$.

Transliteració: *Kazta um ban doi / oRo ika oir*.

⁴ Ferrer Jané, Joan (2008): "Ibèric kas'taun: un element característic del lèxica sobre torteres", *Cypsela* 17, pp. 253-271.

Anàlisi:

kazta. En basc *gazda* significa “formatge, cap”.

Um. En basc *hun* “mèdul·la (fil)”.

ban doi. *Ban* “una o determinant la”, *doi* “sepultura”.

oRo. En basc *oro* “tot, tota, tots, totes”.

ika. En basc el verb *ika(tu)* “entrebancar-se”.

oir. En basc el verb *ohi(tu)* “acostumar-se”.

Traducció: “El cap i el fil d’una sepultura acostuma entrebancar-ho tot.”

2. Fusaiola de Puigciutat, Barcelona (B.51.1). Fa 3,32 cm d’ampla i 1,54 d’altura.

Transcripció incompleta: $\text{A}\text{z}\text{X}\text{t}\text{M}$ [...] IM

Transiteració: *kazda un...ban*.

Anàlisi: *kazda un*. Substantiu i *ban* “una”.

Traducció: “La fusaiola i el fil d’una[]”.

3. Fusaiola de El Gebut, Lleida (L.7.2)

Transcripció de dreta a esquerra: $\text{A}\text{M}\text{X}\text{t}\text{M}$ IM OPz

Transiteració: *kazda un ban KuRs*.

Anàlisi:

Kazda un. Substantius que denominen la fusaiola i el fil.

Ban KuRs. Antropònim Primer KuRs o Primat KuRs.

Traducció: “La fusaiola del Primat KuRs”.

4. Fusaiola d’El Vilar de Valls (T.3.4) de 4,1 cm d’ampla i 2,6 s’alta.

Transcripció, rectificant Panosa: AMX tM PXP Mt tz PP zMt OM zMP
 $\text{t}\text{M}\text{I}\text{M}\text{I}\text{P}$.

Transliteració: *Kazda un adaR zu egi aR sine Kun SiR bi [i]bai [i]baR*.

Anàlisi:

Kazda un adar zu. En basc *kazta* “formatge, cap”, un “medul·la, ardatz “fus”. El pronom *zu* “vosté”. “La seua fusaiola (vida)”

Kun SiR egi aR sine. Antropònim *Kun SiR*. En basc la perífrasi verbal *zu egi ar sine* “vosté fa”.

bi [i]bai [i]baR. Antropònim del difunt, *Kun SiR*. En basc el verb *adaR(tu)* “ramificar, diversificar”, si bé m’incline a relacionar *adaR* amb el substantiu basc *ardatz* “fus”, significat que no pot ser una casualitat; *bi* “dos”, *ibai* riu i *ibaR* “vall”.

Proposta de traducció: “La fusaiola, el fil i el fus (de la vida) de vosté, *Kun SiR*, certifica (jura, potser creua) la vall dels dos rius.

5. Fusaiola de Vilamuls. Girona (GI.7.8)

Transcripció: ʌMʌʌ[ʌ... Pʌ]D ʌʌ DG / ʌʌʌ ʌ <ʌ ʌʌ DG

Transiteració: *kazta u[n...]a egi ar / BiuR te geR Tigi ar.*

Anàlisi:

Kazta un adar. Substantiu traduïts per fusaiola.

ta egi ar. Verb egin “fer” i els morfos *ta* “per a” i *ar* “al”.

BiuR te geR Tigi ar. Antropònim Biur Tigi, els substantiu *geR*, i els morfos *te* “per” i *ar* “al”.

Proposta de traducció: “Fusaiola, fil i fus fets per al ger Biur Tigi”.

6. Fusaiola del Castell de la Fosca, Palamós, Girona (C.4.2)

Transcripció: ʌʌʌʌ ʌʌʌʌ ʌʌʌʌ ʌʌʌʌ · ʌʌʌʌʌʌ ʌʌʌʌʌʌ ʌʌʌʌʌʌ ʌʌʌʌʌʌ ʌʌʌʌʌʌ ʌʌʌʌʌʌ

Transliteració: *Tigir spa Laur ar doi. AloR PeRi tar are uger doi.*

Anàlisi de la primera:

Tigir Laur. Nom del dedicant.

spa. En basc el substantiu *espa* i *sepa* significa “lament,pena, xanglot”.
Potser “plorat”.

ar doi. El morfema *ar* “a la”, *doi* “sepultura”.

Anàlisi de la segona:

AloR PeRi (o BeRi). Nom del difunt.

tar doi. Contracció *tar* “per+a la” i *doi* “sepultura”.

are uger. En basc el verb auxiliar *are* “està” i el verb *uger(tu)* significa “fendre’s en la terra”.

Traducció: “Tigir Laur plora a la sepultura per a Alor Peri encara fendit.”

7. Fusaiola de Contrebia Belaisca, Botorrita (Z.9.6),

Transcripció: ʌʌʌʌʌʌ ʌʌʌʌʌʌ ʌʌʌʌʌʌ

Transliteració: *Sesi Ne [e]n doi.*

Anàlisi: *Sesi Ne*, antropònim de la difunta. El genitiu *[e]n*, “de”.
El substantiu *doi*, “sepultura”.

Traducció: “Sepultura de Sesi Ne.”

8. Fusaiola de Can Miralles-Can Mondolell (Cabrera de Mar) segle II a.n.e. de 21 x 28 mm:

Transcripció: ʌʌʌʌʌʌ <ʌʌʌʌʌʌ ʌʌʌʌʌʌ

Trasliteració: *Balez Getin kar b’aki.*

Anàlisi:

Balez Getin

kar (amb dificultat de lectura). Kar “decurió”.

b’aki. En basc D-3 el verb *aki(tu)* “exhaurir-se, rendir-se”.

Traducció: Va exhaurir-se el kar Balez Getin.

9. Fusaiola de Can Rodon de l'Hort, Cabrera de Mar, Barcelona (B.44.39):

Transcripció: 𐤆𐤁𐤓𐤆𐤓𐤕𐤕𐤕 / 𐤕𐤓𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕 / 𐤕𐤓𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕𐤕𐤕𐤕𐤕

Transiteració: *kudu* [u]giR *bidatiko* *uke t'ase komdo* / *uku d'agi duRs taR bio goga*.

Anàlisi:

kudu [u]giR *bidatiko*. El basc l'adjectiu *kutun* “íntim (junt?)” i el verb *uki(tu)* “tocar físicament, tractar”, el substantiu *bidazti* “viajant” ací amb el morfema –tiko.

uke t'ase komdo. En basc el verb *uker(du)* “fendre’s en la terra”, l'adjectiu *ase* “fart” i *t'ase* “fart per les”, el substantiu *kondo* “sobres, restes”. Segment: “fos en la terra, fart de restes”.

uku d'agi duRs. En basc *uku(tu)* “palpar”, *agi(tu)* “exhaurir”, l'adjectiu *durduz* “mareig, atordiment”. Segment: “palpat, exhaurit i atordit”.

taR bio goga. Morfo *tar* (escrit boR) “per al”. Adjectiu *bio* préstec del grec “viu”. La veu basca *goga* o *gogo* “esperit”. El segment: “per a l'esperits viu.”

Traducció: “Junt al viajant íntim, fos en la terra, fart de restes, palpat, exhaurit i atordit per a l'esperit viu.”

10. Fusaiola d'El Palomar d'Oliete, Terol (E.5.6)

Transcripció de J. Ferrer: 𐤓𐤕𐤕 𐤓𐤕 𐤕𐤕 𐤕𐤕 𐤕𐤕 𐤕𐤕

Transiteració: Ian Baz ar uzu de'n.

Anàlisi:

Ian Baz. Nom del difunt (i ha qui llig Ozan Baz). El morfo ar “al”.

uzu de'n. En basc el substantiu *uzu* “espant”. Els morfes *ar* “al”, *de* “per” i genitiu 'n “de”.

Traducció: “Per a l'espant de Ian Baz”.

11. Fusaiola d'El Palomar d'Oliete, Terol (E.5.7)

Transcripció: 𐤕𐤕 𐤓𐤕 𐤕𐤕𐤕 𐤕𐤕𐤕 𐤕

Transiteració: *kutu ban abarbi an er[e]*.

Anàlisi:

kutu. En basc l'adjectiu *kutun* “íntim” i el verb *kutun izan* “intimar”.

ban abarbi. Numeral “un” i el numeral “dotze”. Tot seguit “una dotzena”.

aner. En basc el verb *han(du)* “envanir-se”.

Traducció: “A una dotzena també d'envanits íntims”.

12. Fusaiola de Margalef, Torregrossa (D.9.2) de 2 per 3 cm, del s. II a.n.e.:

Transcripció: 𐤕𐤕𐤕 𐤕𐤕𐤕𐤕 𐤕𐤕 𐤕𐤕, aldun stiatuR Tibi Bal.

Transliteració, diverses. Prenc com a millor la de Ferrer Jané: *altun stia[tuR] Tibi Bal*.

Anàlisi:

altun. En basc aldun “diputat, delegat, persona important”.

[*e]stia[tu]*. En basc el substantiu *estiatu* “decreixer la lluna”, és a dir “lluna vella”. Potser manca *ar* “a la”.

Tibi Bal. Antropònim Tibi Bal .

Proposta de traducció: “La lluna vella del prohom Tibi Bal.”

13. Fus d’os de Peñas de las Majadas de Toro, territori Arse.

Transcripció: $\aleph \diamond \zeta \nu \wedge \aleph \diamond \downarrow \triangleright \vee \aleph$.

Transliteració: *Nerse Togan d’egi-ar doi*.

Anàlisi:

Nerse Togan. Nom de la difunta.

d’egi-ar. Fets per a la.

doi. En iber “sepultura”.

Proposta de traducció: “Fet per a la sepultura de Nerse Togan.”

14. Pondus de El Palomar de Oliete, Terol (E.4.1)

Transcripció: $\aleph \phi \rho \mu \rho \zeta \vee \aleph$.

Transliteració: *kar Biz ar doi*.

Anàlisi:

kar Biz. Kar “membre de l’assemblea, decurió”. Antropònim Biz.

ar doi: *ar* “a la”, *doi* “sepultura”.

Proposta de Traducció: “Sepultura al kar Biz”.



Pondus d’Olocau amb la inscripció Doe ba.

15. Pondus de Calafell (C.41.1) d'11'3 cm de llargs i 9 d'amples:

Transcripció: 𐤅𐤓 𐤅𐤓 𐤁 𐤅𐤓𐤓𐤓𐤓 𐤃𐤓𐤓 𐤇𐤓𐤓𐤓 𐤅𐤓 𐤓 𐤓𐤓𐤓 𐤅𐤓 𐤓𐤓 𐤓𐤓.

Transliteració: *ugir, uker te iunstir, / agir oRtin / ul ti lati egu / Baz BeR.*

Anàlisi:

ugi'r. En basc el verb *uki(tu)* “tocar”.

uker. En basc el verb *uger(tu)* “fendre's en la terra”.

te iustir. El morfo *te* “per” i el substantiu *iustir* “justícia”.

agi'r. En basc el verb *agi(tu)* “ocórrer, esdevindre”.

oRtin. En basc el substantiu *urte* “any”.

ul. En basc el verb *ul(du)* “gastar diners”.

ti. El morfo *t* “per” i el pronom i “tu”. En basc el morfo *-tik* “des de”.

lati egu. En basc l'adjectiu *latz* “amarg” i *egu* “dia”. Segment “dia amarg”.

Baz BeR. Nom del difunt.

Traducció: “Baz Ver, el tocar i fendre's en la terra per justícia esdevé durant anys dies amargs malgastant diners”.

16. Pondus recuperat a un garroferar del Puntal dels Llops (Olocau):

Transcripció dels tres signes embeguts: 𐤅𐤓

Transliteració: *Doe ba.*

Anàlisi:

Doe. Antropònim femení. En basc la paraula significa “gràcia, mercè”.

ba. Verb auxiliar del verb ser en passat, “era”.

Traducció: Era Doe.

COMENTARI GLOBAL ALS ESCRITS DELS INSTRUMENTS DE FILAR I TEIXIR

El lloc i el temps dels instrments analitzats. Els aficionats a l'Arqueologia saben que de fusaioles i pondus sense inscripció o amb un o dos signes s'han trobat arreu dels jaciments, no tant de fusos que s'han desfet perquè la majoria eren de fusta. Fins ara he analitzat setze peces, una part insignificant, si tenim en compte que pràcticament totes les cases de les elits en tenien, la casa de Can Rodon sembla que una quarantena i la d'Oliet (Terol) una dotzena; ara bé, tenim el consol que procedeixen d'una gran zona on s'escrivia l'iber nord-oriental de les comarques de Castelló, Tarragona, Barcelona, Lleida, Girona, Terol i Saragossa. És a dir, la distribució ens indica que la tradició del fil de la vida, dipositar a la sepultura els instrument de filar i teixir, s'estenia per tot el territori nord-oriental. Respecte de la datació cal dir que en bona part són d'època imperial.

Estic segur, però, que algunes de les inscripcions estudiades són anteriors perquè, per exemple, la caligrafia de la fusaiola de Sant Julià de Ramis és de traços arrodonits, com φ i σ que correspondria als segles IV-III a.n.e, igualment passa amb la caligrafia de la segona fusaiola d'Oliet com veiem pels signes φ , ρ , ρ ; la tortora del Gebut on veiem els signes φ , σ , \uparrow . En qualsevol cas, la tradició del fil de la vida venia dels període àlgid i baix de l'iber.

El caràcter funerari dels objectes per filar i teixir. Els iberistes estableixen les normes de transliteració dels signes ibèrics i acordaren, al meu entendre malauradament, el signe y/v amb m' , quan era evident que el signe y/v corresponia a la lletra *upsilon* grega. Transliterar el signe ibèric Υ per m' durant el període àlgid és un error comprensible, però mantindre'l durant el període de romanització en què el signe ω (*do*) va ser substituït per v (*do*) i continue transliterant-se m' és imprudent perquè les conseqüències han provocat gran confusió, sobretot en la paraula transliterada erròniament $m'i$ quan hauria de ser *doi*. L'adjectiu basc *doi* significa "just, exacte, amidat, proporcionat, apretat, ajustat, estret" i el verb *doi(tu)*, "ajustar". La paraula *doi* apareix amb profusió en les esteles i materials funeraris i indica amb molta evidència que significa "sepultura", o qualsevol paraula del mateix camp semàntic que designe el lloc on el difunt estiga ajustat o estret: tomba, túmul, taüt, nínxol, mausoleu... En les quinze inscripcions analitzades sis contenen la paraula *doi* "sepultura" (1, 6, 7, 8, 13 i 14), cinc (1, 2, 3, 4 i 5) comencen amb la paraula *kazda*, *un* i *adaR* que tenen relació en el fil de la vida com seguidament expose. Dues fusaioles i un pondus (8, 13 i 16) contenen paraules de caràcter funerari com el verb "uker "fendre's en la terra", quatre (3, 5, 9 i 11) tenen l'estructura clàssica d'epitafi on s'empren paraules com el substantiu *azu* "espant" i els adjectius *spa* "humil" i *kutu* "íntim". Les quinze inscripcions analitzades són funeràries:

Els noms ibèrics dels instrument per filar i teixir. Les cinc fusaioles primeres, les numerades 1, 2, 3, 4 i 5, comencen per *kazta* o *kazda*, fet que decantà Joan Ferrer Jané a deduir que la paraula *kazda* significava fusaiola o tortera.⁵ És una proposta molt bona perquè en basc *kazta* significa formatge i la tortera o fusaiola. és una peça cònica o bicònica que té inconfusiblement la mateixa forma que els formatges tendres que es fan amb les cassoles de fusta que han arribat fins l'actualitat. No és una casualitat

⁵ Ferrer Jané, Joan (2008): "Ibèric *kastaun*, un element característic del lèxic sobre tortelles", *Cypsela* 17. pp. 253-271. Museu d'Arqueologia de Catalunya.

lingüística perquè hi ha al basc paraules de la mateixa família: el verb *gazta(tu)* que signific “cuallar”, els substantius *kazola* i *kazpel* amb el lexema *kaz* signifiquen en basc “cassoleta”. En les cinc inscripcions esmentades la paraula *kazta* va seguida de *un/um*, la qual en basc actual significa “medul·la”. Actualment una medul·la és la part interior de la columna vertebral i dels ossos dels ésser vius i en els vegetals la part interna del cilindre central circumdada pels feixos vasculars. De fet, filar, no és altra cosa que formar una medul·la o cordó de fibres vegetals com la llana o la seda, o vegetals com el cotó o el lli... En quatre inscripcions a la paraula *kazda* li segueix *un* o *um*, veu que en basc significa “medul·la”, diguem-ne fil. També en la paraula *un/um* veiem l’alternança de les nassals i bilabials (*un/m*), fet que reforça la tesi en què els signari respondria a la pretensió de facilitar l’escriptura de la fonètica diversa del territori més que no a una finalitat de transcripció fidedigna del significat. Ací tenim un exemple en les nassals (*m/n*) i tenim exemples en les vibrants (*r/R*), i les silbants (*s/z*). A la fusaiola numerada com la 4 d’El Vilar de Valls (T.3.4) la inscripció comença pels substantius *kazda un adaR*. Si tenim en compte que les dues primeres signifiquen cap i medul·la (fil), calia esperar que la tercera paraula tinguera un significat del mateix camp semàntic. Efectivament, la paraula ibèrica *adaR* correspon ben probablement al substantiu basc *ardatz*, veu ben propera atès que només balla el so de la vibrant i l’afegit del morfema *-tz* per les normatives recents del basc. Doncs bé, el substantiu ibèric *adaR*, en basc *ardatz*, significa “fus”. De manera que en la inscripció d’El Villar de Valls s’escriuen els tres elements fonamental per filar; el cap o fusaiola, el fus i el fil. Reparem que l’enumeració dels tres elements, el fil ocupa el lloc central, no debades el fil es nuga al cap i es bobinava al fus.

Dotze de les setze inscripcions revelen el nom del difunt i en quatre no figura el nom o no s’ha conservat. En quatre s’especifica l’estatus social (12 altun, 3 ban, 8 kar i 5 ker), la qual cosa no vol dir que no en formaren part la resta dels noms esmentats, fet que ens permet pensar que l’elit era fonamentalment qui conservava els costums mitològics. Dels dotze noms quatre eren de dona: Alor Beri, Sesi Ne, Nerse Togan i Doe. I pot ser-ho Kun Sir.

Les inscripcions revelen informació interessant:

— La fusaiola 1 (GI.13.7) completa una frase molt aclaridora: la fusaiola acostuma entrebançar-ho tot. És una mena de sentència que, si bé descriu un fet habitual, que en el filar el fil sol enredrar-se; però metafòricament, quan les moires o parques tallen el fil de la vida, la persona mor i tot s’entrebanca. Que el final de la fusaiola siga la sepultura, evidencia el tall del fil de la vida, la fi de la vida.

– La inscripció de la fusaiola 4 constata que, en dipositar-se la fusaiola a la sepultura, el difunt Kun Sir creua la vall dels dos rius. Si el difunt pertanyia a l'elit del territori actual de Valls, potser el text està fent referència al lloc de la vall en què el torrent del Puig es junta amb el riu Francolí. Potser el lloc és la referència mundana de la zona que els morts passaven amb Caront fins a la riba de l'inframón.

– La inscripció de la fusaiola 9 explicita el difunt amb la metàfora, *bi-datiko*, en basc *bidazti* “viajant”. Doncs el difunt fa el viatge a l'inframón fos en la terra, palpat, exhaurit i atordit junt a l'esperit viu. Destaque la veu *bio* que atribueix a un préstec grec i que junt al substantiu *goga/gogo* desvela la concepció dels difunts, a més de ser un enllaç més en la mitologia del fil de la vida.

– En la inscripció 11 es dedica la fusaiola del difunt a dotze envanits íntims, que relacione amb les fusioles que es farien servir a la seua casa.

– La inscripció 12 s'explicita que Tibi Bal va faltar en lluna vella, és una al·lusió a la parca Mort.

CONCLUSIONS

La producció de fil i teixit de llana és ben possiblement el més antic de la zona ibèrica com corrobora l'arqueologia i ara la llegua ibèrica, no debades les fusaioles o torteres es diuen en iber *kazta/kazda*, paraula que correspon al substantiu basc *gazta* que significa “formatge”. No debades els formatges tendres que continuen fent-se en cassoles de fusta amb forma de fusaiola. De manera que les veus *kazda* i *gazta*, que un iber pronunciaria exactament igual, nuga el filat amb les ovelles.

La metàfora de la vida, que arreplega la mitologia grega amb les moires i la ramana amb les parques, es concretava a la cultura ibèrica amb la tradició funerària d'acompanyar el cos del difunt, senyor de la casa, amb la fusaiola, el fus (segurament també el fil) i els pondus que solien tindre les elits ibèriques als gineceus.

Amb el nostre treball hem ampliat la importància i transcendència dels objectes per filar i teixir, la qual cosa ens obre les finestres a exposar-los didàcticament en els museus, de forma que expliquen visualment la mitologia i la tradició funerària de la metàfora el fil de la vida, viva encara en narracions i cançons.

1. Cassoleta per fer formatges del segle XIX
2. Inscripció llatina on s'esmenten les parques
3. Inscripció grega on s'esmenten les moires
4. Fragment d'estela funerària amb les tissores d'or de la Mort
5. Fussaioles del Centre Arqueològic Saguntí
6. Pondus del Centre Arqueològic Saguntí
7. Fusaiola inscrita-pintada de Castelló No l'he pogut llegir perquè necessitaria filtres discriminatoris dels pigments.
8. Fusaiola de El Gebut, Lleida (D.11.3)